

Bilişimde Özenli Türkçenin Önemi

Tuncer Ören
Ottawa Üniversitesi, Ottawa, ON, Kanada
<http://www.site.uottawa.ca/~oren/>

Özetçe

Bilişimde Özenli Türkçe projesi, Türkiye Bilişim Vakfı'nın aynı adlı Çalışma Grubu tarafından, Vakfın diğer iki projesi ile uyumlu olarak yürütülmektedir. Bu projeler, Türkiye Bilişim Ansiklopedisi ve Bilgisayar Bilimleri ile Mühendisliği Dergisidir. Her iki projenin temel ilkelerine uygun olarak, Ansiklopedi ve Derginin yazarları yazılarını doğru ve özenli Türkçe ile yazacaklardır. Bu yazıda, Bilişimde Özenli Türkçe projesi kısaca tanıldıktan sonra, dilimize özen duymamızı gerektiren sorunlar ve nedenleri irdelenmekte ve bazı çözümler önerilmektedir.

Abstract

One of the projects of the Turkish Informatics Foundation is carried out by the Working Group on the Proper Use of Turkish in Informatics. This project is closely related to two other projects of the Turkish Informatics Foundation, namely the Turkish Encyclopedia of Informatics and the Journal of Computer Sciences and Engineering. In both publications, the authors will take special care to use Turkish properly and correctly. In this article the Working Group on the Proper Use of Turkish in Informatics is introduced, the problems which necessitate the proper use of Turkish are analyzed and some recommendations are formulated.

1. Giriş

Türkiye Bilişim Vakfı'nın (TBV) Bilişimde Özenli Türkçe projesi, aynı adlı çalışma grubu tarafından yürütülmektedir [TVB-BÖT]. Çalışma grubunun *ülküsü* bilişim konusunda Türkçe iletişim yapabilen bir Türkiye'dir. Grubun *amacı* Türkçe bilişim terimlerinin yaygınlaştırılması ve Türkçe bilişim dilinin zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Grubun *stratejisi* aşağıda belirtilen konuları kapsamaktadır:

Türkçenin gücüne inanan kişileri bir araya getirmek ve bu grubu genişletmek.

Aynı amaç doğrultusunda çalışan kişi ve kuruluşlarla işbirliği yapmak.

Kamuoyu yaratacak etkinlikler düzenlemek. (Toplantılar, basın okulunda konuşmalar, basında yazılar, TV programlarında panel, vb etkinlikler.)

Türkçe bilişim terimlerini kullanmak konusunda yazılı ve görsel basını özendirmek ve destek olmak.

Genç kuşağa konunun önemini aşılama ve Türkçe terimlerin kullanımına özendirmek.

Bilişim derslerini İngilizce anlatan akademisyenleri bilişim terimlerinin Türkçelerini de öğretme konusunda özendirmek.

Yapılmış çalışmalara herkesin kolayca erişimini sağlamak. (Çalışma grubunun TBV'nin İnternet sitesindeki adresi [TBV-BÖT]'de verilmiştir.)

İnternet sitesinde, çalışma grubunun üye listesi, Türkçe bilişim sözlükleri bilgileri ve Türkçe konulu sitelere bağlantı bilgileri verilmiştir. Ayrıca aşağıda listelenen konularda temel kaynak kitapların listeleri de verilmiştir: İngilizcenin olumsuz etkileri, dil yanlışları, Türkçenin gücü (terim hazırlama ve ekler ve kökler), Türkçede yabancı sözcüklere karşılıklar, Türkçe üzerine yazılar ve Anadili ilkeleri. Başlatılan bu listeler halen güncellenmektedir.

2. Projeler Arası Uyum

Türkiye Bilişim Vakfı'nın, Cumhuriyetin kuruluşunun 80. ve Türkçenin resmi dil oluşunun 75. yıldönümlerine rastlayan projelerinden ikisi –Türkiye Bilişim Ansiklopedisi ve Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi– Bilişimde Özenli Türkçe projesi ile yakından ilgilidir.

Türkiye Bilişim Vakfı'nın Türkiye Bilişim Ansiklopedisi'ne alınacak makaleler: profesyonellere, öğrenim görenlere ve diğer ilgilenenlere yararlı olacak düzey ve nitelikte olacaktır ve

doğru, tutarlı ve özenli bir Türkçe ile yazılmış olacaktır.

Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisinin amaç, gereke ve işleyişi hakkındaki bilgilerde de özenli Türkçe kavramı özellikle belirtilmektedir:

“Türkçe yayın yapılmadığı sürece, Türkçe bilim dilinin gelişmeyeceği de bir gerçektir. Bilişim alanında çalışanlar olarak, Türkçe bilim dilinin gelişmesine katkı sağlamamızın bir görev olduğunu düşünüyoruz.

Tüm makaleler Türkçe yazılmış olacaktır. Türkçe teknik terimler konusuna özen gösterilecektir. Bu konuda yazarlara yol gösterilecek, öneriler sunulacak ve gerekirse, belli terimleri kullanmaları istenecektir.”

3. Başka bir Açıdan Türkçe

Dil öğretim yöntemleri ile pek çok ülkede bilinen Berlitz, bir kitabında Türkçeden bahsederken şöyle yazar: “İstanbul'dan Pekin'e kervan yollarından yalnız Türkçe konuşarak yolculuk yapılabilmesi, uzun zaman aksiyom gibi kabul edilmiş bir gerçektir.” [Berlitz, 1982, s. 20]

Negroponte İngilizceden bahsederken, Türkçeden övgü ile bahseder ve şöyle yazar: “İngilizce en güç olanlardandır; ... Türkçe gibi başka diller çok daha kolaydır. ... Dolayısıyla sözcük düzeyinde, bilgisayarla konuşma sentezi yapacaklar için Türkçe rüyalarının gerçekleşmesidir.” [Negroponte, 1995, s. 145]

Yazının tarihini veren Robinson'un, abecelerin başka dillere uyarlanmasını anlatırken verdiği üç örnekten ikisi bizi yakından ilgilendirmektedir: (1) 1928'de Atatürk'ün dil devrimi ile Arap abecesi yerine Latin abecesinin kabulü ve (2) eski Romalıların, Etrüsklerin abecesini kabullenmeleri [Robinson, 1995, s. 13]. İkinci örnek bizim için –benimsemiş olduğumuz Latin abecesinin kaynağı açısından– gerçekten ilginçtir ve dilcilerimizin araştırmalarına açık bir konudur. Şöyle ki Etrüskler, İtalya'nın Etrurya bölgesinde yaşamış İtalyan olmayan bir gruptur. Milattan önce 10. yüzyılda, bronz çağı yerini

demir çağına terkederken Etrüsk kültürü oturmuş bir kültüdü. Adile Ayda'nın 1970 ve 1980'lerde yazmış olduğu kitaplarının isimleri, sırasıyla şöyledir: Etrüskler Türk müydü? (Roma Arkeoloji Enstitüsünde 1970'de yapmış olduğu bir konuşmanın metni), Etrüskler Türktü – Kanıtlar, ve Türklerin İlk Ataları [Ayda, 1971; 1985; 1987].

Etrüsklerin en az M.Ö. 14. yüzyılda Anadolu'dan İtalya'ya gelmiş olmalarına dikkatimizi çeken Diker, Latin, Etrüsk ve pek çok başka abeceleri de vermekte. [Diker, 2000, s. 124, 530-531] Diker, ayrıca Etrüsklerin Türk olduklarına başka kanıtlar da vermekte ve Etrüskçe bazı metinleri çözümleyerek Türkçelerini de vermektedir.

Bilişim konusunu çok yakından ilgilendiren “bilgi” sözcüğü için, çözümlenen bir Etrüsk yazıtında “bilg” (“bilig”) sözcüğünün aynen Göktürkçedeki gibi yazıldığına da dikkatimiz çekilmekte. [Diker, 2000, s. 135].

İlerde değineceğim İstanbul Türkçesi ve uygarlığı ilişkisine bir kaynak olmak üzere başka bir örnek görelim: Büyük Rus ressamı Ayvazovski, 1845 yazında geldiği İstanbul'dan “Dünyada bu şehirden daha görkemli hiçbir şey yoktur; insan burada Napoli'yi de Venedik'i de unuttur” diye bahseder [Petrova, 2000, s. 44].

4. Sorunlar ve Nedenler

4.1 Yaklaşım

Sorunları ve nedenlerini saptamak sürdürülebilir çözüm üretmekte önkoşuldur. Ayrıca bu çok yönlü sorunları irdelerken, Tınaz Titiz'in önerisine uymak da yerinde olur: “... önemli sorunların hemen tamamı çok nedenlidir. Bu nedenlerin alt alta yazıldığı listeler bunların ‘nedenler kümesi’dir. Çözümü de bu ‘küme’deki her bir neden için geliştirilmiş bir veya daha fazla çözüm aracından oluşan ‘çözümler kümesi’dir” [Titiz, 1994].

Gene Titiz'in açıkladığı gibi bazen sorunlar, bir sorun yumağı halinde algılanabilir. Öyle ki bazı temel sorunlara çözüm bulunduğunda o sorundan dolayı oluşmuş bazı diğer sorunlar kendiliklerinden çözümlenmiş olabilir. Başka çalışmalarda örnekleri daha da arttırıp, Titiz'in önerdiği sorunlar arası dinamiğin irdelenmesi de kuşkusuz çok yararlı bir çalışma olur.

4.2 Bazı Saptamalar

“Önce ekmekler bozuldu” diye başlar, Oktay Akbal’ın aynı adlı kitabı; ve “sonra herşey” diye devam eder [Akbal, 1984]. Türkçede de önce bazı harflerimiz darbe aldı: taksiler “taxi” oldu, sonra fakslar “fax,” sonra ğ’lerin üstüne İspanyolcanın tildesi “~” getirildi ve bazı harfler İngilizce olarak okunmaya başlandı; sonra dilimize olan oldu, bilgisayar terimi göz ardı edilip “kompüterlerde” “program (çalıştırılmaya değil) koşturulmaya” başlandı, İnternet adresi verirken nokta denemez olundu. Türkçe konuşma ve yazı dilindeki yanlışlar ve dile özensizlik ciltlerle kitaba konu oldu [Aksoy, 1980, 1990; Ateş, 2000; Güneş, 2002; Hepçilingirler, 1997, 1999; Kongar, 1999, 2003; Tezeren, 2000; Tüzcet, 2002].

Bazıları lüksü “lûx” yaparak hiçbir dilde olmayan sözcük türettiler; benzer şekilde “çevrimiçi” demeyenler “ON-LİNE” yazarak İngilizcede olmayan İ harfini kullanmaya başladılar; “burası salon salamanje” (Fransızcası, salle à manger – yemek odası), şurası yemek odası deyişi epeydir dilimize girmişti. Başka dilden sözcük kullanmak yerine Türkçesini kullansalar hiçbir yanlış olmayacak. Bu tür özenti kaynaklı yanlışlar Türkçe ve başka dillerde yanlış bilgi aktarımına kadar geldi.

Önce Türkçe harflerden başlayan özensizlik, terim üretenleri kınamaya veya yanıltmaya, Türkçe olan terimlerin bile İngilizcelerini kullanma özentisine, sonra bilmediğimiz yabancı sözcükleri anlamca yanlış kullanmaya, daha sonra da Türkçe ve başka dillerde kendini anlatamamak ve İngilizceyi yanlış kullanmak durumuna kadar gitmekte.

Dilini ve başka dilleri doğru kullanamamak, bireyler için uluslararası düzeyde saygınlık uyandırabilecek bir durum değildir. Ülkelerin saygınlığı, bireylerinin uygarlığa katkılarına bağlıdır. Bu yüzden ülkece saygınlığımızın arzuladığımız düzeyde olması için, bireylerimizin niteliklerini ve bu arada Türkçe ve diğer dillerdeki yeteneklerini arttırmanın önemi yadsınamaz.

Sadece yüz elli yıl önce İstanbul’dan, örneğin Ayvazovski övgü ile bahsederken, İstanbul Türkçesinin bile özelliklerini kaybetmek üzere olması [Oral-Seyhan, 1994] bizi daha uygarlar arasına taşıyor. Oysa biz uygar bir milletin uygarlıklar beldesi Türkiye’de [Akşit, 1982] yaşayan

insanlarıyız. Ve uygar olmak bize yakışır diye düşünüyorum.

Dilimiz bazı kısır döngülerin etkisi altındadır: (1) Terimlerin Türkçelerini –çoğu zaman olmadıkları için değil, kullanılmadıklarından dolayı– duyamamak veya okuyamamak; ve (2) anadilimizde üniversite düzeyindeki eğitimin İngilizcenin lehine azalması; dolayısıyla dilimizin gelişmesini sağlayabilecek insan kaynaklarının gittikçe kuruması.

Dil yalnız düşünme ve iletişim aracı değil aynı zamanda kültürün aynasıdır. Örneğin, İngilizcede ben sözcüğü “I” büyük harfle, sen sözcüğü “you” küçük harfle yazılır. Oysa, siz sözcüğü büyük harfle başlar İspanyolca (Usted), İtalyanca (Lei) ve Almanca (Sie) örneklerinde olduğu gibi; ve aksine ben anlamına gelen “yo”, “io” ve “ich” küçük harfle yazılır. ABD’deki başkanlık konutunun adı “beyaz ev” (İngilizcesi “white house”) olmasına karşın Türkçe karşılığı olarak “beyaz saray” benimsenmiştir. Dolayısıyla, ham maddenin bilgi olduğu bilişim çağında, düşünme ve iletişim yetilerimizle, sözel ve yazılı kültürümüzü geliştirirken, dilimizi önemsemek ve geliştirmek önceliği olması gereken bir konu.

4.3 Düşünürlerimizden

Bu yazıda, özel olarak bilişim konusunda ve birleşik kaplarda olduğu gibi, onu etkileyen genelde Türkçeye özen gösterilmemesinin nedenleri ve yarattığı sorunlar konusunda bazı düşünürlerimizin görüşleri özetlenmiştir. Verilen kaynakların çoğu alıntılardan daha geniş kapsamlı bilgi içermektedir.

4.3.1 Selçuk [Tüzcet, 2002, s. 154-155]:

Tüzcet’in [2002] kitabındaki İlhan Selçuk’tan yapılmış bir seçmeden alınan aşağıdaki bölüm konunun nedenlerine ışık tutmakta:

“Peki, bugün Türkçenin içine düştüğü durum nedir? Herkesi tedirgin eden yozlaşma nereden kaynaklanıyor?...”

Çok açık: ...

‘Ulusal devlet’i çürütüp yok etmek isteyen akımlar öylesine güçlendi ki ‘ulusal para’ ya da ‘ulusal bağımsızlık’ gibi ‘ulusal dil’i de dışlayan anlayışın siyaseti, toplumda egemenleşiyor. Bu anlayışın

hayata yansması, sonunda herkesi tedirgen edecek bir çarpıcılığa ulaştı.

Öyleyse iyi bir noktaya ulaştık; nerede bir tepki varsa, orada umut vardır.”

4.3.2 Livaneli [Livaneli, 2000]:

“Ama bu içler acısı durumun sorumluluğunu sadece şarkıcıların ve gençlerin sırtına yüklemek doğru değil. Kabahat onları yetiştiren ortamda. Bu ortamın özelliklerini saydığımızda bakın karşımıza neler çıkıyor:

Kültürden korkan, durmadan kitap toplayan ve kitabı suç aleti gibi televizyonlarda teşhir eden bir devlet.

Kaliteye ve kültür birikimine düşman kesilen ve iyiyi kovup kötüyü baştaçı etmeye çalışan bir medya anlayışı.

Para kazanmış ama burjuva düzeyine yükselememiş bir görgüsüz zenginler güruhu.

Sanki intikam almaya çalışırcasına toplumun kültürünü, geleneklerini ve ahlakını çürütmeye çalışan medya yöneticileri.

Dünyanın en saygın kelimesi olan “**entellektüel**” kavramını “**entel**”e çeviren ve bütün düşünen insanları bar sarhoşları kategorisinde algılayan yalınkat kişiler.

Dil bilmenin, kitap okumanın, dünya entellektüel tartışma ortamında bulunmanın ve sanattan zevk almanın küçümsendiği bir az gelişmiş ülke kompleksi.

Sanatçılar ve aydınlar arasındaki ölümcül kıskançlıklar.

Kendilerini entellektüel yerine koyan, kendi küçük egosu büyük yarım aydınlar.”

4.3.3 Yağcı [2003]:

“Bir toplum neyin etkisi altında kalıyorsa, o toplumun dili de onun etkisi altında kalır.”

“10. yüzyıldan itibaren Türkçeye egemen olmaya başlayan Arapçanın ‘*dinin dili*’ gerekçesiyle bir kutsallık, üstünlük zırhına bürünmesi, Farsçanın egemen yazın dili olarak üstün sayılması, Türkçe

kullanmaların ‘*etrak-ı biidrak*’ (anlayışsız Türkler) denilerek küçümsenmesi gibi, bugün de İngilizce ‘*küreselleşmenin dili*’ gerekçesiyle dokunulmazlık zırhına bürünmekte, Türkçeyi savunanlar aşağılanmakta ve insanların çoğu kendi dillerini yok eden bu gidişe dur demek cesaretini gösterememektedir.”

“Eğitimi bile yabancı dille yaptırarak denli bir tutsaklık söz konusudur.”

“Buna karşı çıkınlarsa yenilik düşmanı, dinazor ilan edilmekte ve ‘*yükselen değerler*’in büyük gücüyle susturulmaktadır.”

“Dilimiz medya aracılığıyla İngilizcenin saldırısına uğramış ve sözlüğümüzdeki yabancı sözcük oranı gittikçe artmaya, İngilizcenin kuralları, terimleri de dilimize girmeye, Türkçe sözcükler bile yabancı ağızlarla kullanılmaya başlanmıştır.”

“Dil, düşüncenin temeli olduğu için, dildeki yozlaşma kültürel yozlaşmanın temelini oluşturmaktadır.”

“Dil geleceğimizdir. Geleceğimizin kirletilmesine, karartılmasına, yozlaştırılmasına izin vermeye hakkımız yoktur. Çünkü biz ödünç aldığımızda temizdi, aydınlıktı.”

“Yükselen değerlere boyun bükmeyelim, kendi değerlerimizi yükseltelim.”

4.3.4 Çıbıkçı [2003]:

Sorunları yurtdışındaki –özellikle Almanya’daki– Türklerin açısından irdeleyen Çıbıkçı’nın görüşlerinin özeti şöyle:

“Dilin ekin dili ve daha da öte bir bilim dili yönünden geliştirilmesi ise bir devamlılık işidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi kesin ve açık bir gereksinim olduğuna göre bu yolda duyulacak tüm çekinceleri ne yapıp bir kıyıya itmek zorunluğundayız.

‘Bilim uluslararasıdır. Uluslararası bilim dili ise İngilizce’dir. O halde eğitimi İngilizce yapalım’ yanılığısı devam etmektedir.

Bilimin uluslararası olan yanı onun yöntemleridir. Hangi konuda araştırma yapılacağı, ne üzerinde çalışılacağı, yani bilimin amaçları, erekleri ise ulusaldır, toplumsaldır, kişiseldir.

Yabancı dilin, başlı başına yabancı dil derslerinde, özel yöntemli, görsel ve işitsel dil kurslarında öğretilmesi gerekirken Türkiye’de yeni ve çok verimli yabancı dil öğretme yöntemleri kullanılmamış, onun yerine gittikçe sayısı artan okullarda, birçok dersin Türkçe yerine İngilizce verilmesine çalışılmıştır.

Fransa’daki gibi bir ‘anadili koruma yasası’ benzeri bir yasanın bizde de çıkması sağlanmalıdır. En azından levha ve tabelaların Türkçe sözcüklerle yazılması sağlanmalıdır. Türkçe’den kopanlar, sanki Türkiye’den de uzaklaşıyorlar.

Oysa, öğretim ve ekin dili olarak dilimizin önemini yitirmesi, toplumsal yaşamımızda dile hiç önem vermememiz ekin ve uygarlık davamıza aykırı düşen bir durumdur.

Türkçe’nin yalnızca evde konuşuluyor olması yetmez! Okullarda iyi bir anadili eğitimi verilmelidir. Sanatçılar, yazarlar ve ozanlar Türkçe’nin engin kaynağından bilinçle yararlanmalı yeni yapıtlar yaratmalıdırlar. Türkçe sevgisini halka aşılmalıdırlar.”

4.3.5 Özel [2000]:

“1983’te gazeteler, bu kez 205 Türkçe sözcüğün yasaklandığını yazar. ... İlginç bir rastlantı; bu yeni yasak sözcük dizelgesinin ‘emekçi’leri, resmi Türk Dil Kurumunun ‘akademisyen’leridir” [s. 82].

“Türetilen sözcüklere gösterilen tepki, toplumu yanıltmak, göz boyamak için göstermelik bir oyundur” [s. 85].

“Türkiye, Türkçe sözcüklere savaş açanların Türkçü, ‘milliyetçi’; dil devrimini, Türkçe sözcükleri savunanların da solcu, bölücü sayıldığı bir ülkedir” [s. 86].

“Bugün bile birçok bilimci, sanatçı kimi yabancı sözcüklere bulunan Türkçe karşılıkların, ‘kavramı karşılamadığı’ aymazlığı içindedir. Sözcükleri kullana kullana, onların anlam, kavram alanlarını belirleyecek, genişletecek, yaygınlaştıracak olan bilimciler, sanatçılarken, bu kesim, yemek seçer gibi sözcük seçmektedir” [s. 90].

“Türkçeye bağımsızlık ve kişisellik vermek isteyenlerin karşısına, açıkça ya da gizlice Arapça hayranlığı çıkmaktadır” [s. 98].

“Bireylerin dili doğru, etkileyici kullanması, dil bilinci dediğimiz, dile saygıyı, sevgiyi, özeni ve dilin en önemli iletişim aracı olduğunu duyumsatan kavramın özümsemesiyle olanaklıdır. Bu bilinç, anadili öğretimiyle alınır, gelişir, yaşama biçimine dönüşür. Çünkü dil, yaşamın abecesidir, insan anadili ile düşünür. Gelgelelim yarım yüzyıldır ülkemizde kişilere bu bilinci vermekten, geliştirmekten yoksun anadili öğretimi dizgeleri kullanılmaktadır” [s. 107].

“Dil yanlışları, ancak dili doğru, albenili kullanan insanlar ve onların ürünleri eğitim kurumlarında, kitle iletişim araçlarında yerini aldığı anda engellenebilir. Bu bilince ulaşmış bir ülke, anadili öğretimini düzene koymuş, yabancı dille öğretimi yaygınlaştırma saçmalığından kurtulmuş demektir” [s. 118].

4.3.6 Çotuksöken [2002, s. 77, 88-92]:

“Bu kavramların sıradüzenine bakalım: **sadeleştirmecilik/yalınlaştırmacılık**, ılımlı Türkçeciliği; **özleştirmecilik/Öz-türkçecilik**, gerçek, devrimci Türkçeciliği; **tasviyecilik/arı Türkçecilik** ise, aşırı Türkçeciliği, simgelemektedir”.

“Türkçe’nin zenginleştirilmesinin önünde bir dizi engel bulunmaktadır:

Siyasal engeller:

“... 12 Eylülcülerin 1983’te Atatürk’ün vasiyetini çiğneyip Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu’nu kapatıp yerine aynı adla başka kurumlar oluşturmaları ...”

“... eğitimin siyasi yetkenin elinde bulunması ...”

Bilimsel engeller:

“... henüz şöyle dört dörtlük bir dilbilgisi (genel dilbilgisi, karşılaştırmalı dilbilgisi, işlevsel dilbilgisi, dağıtımsal dilbilgisi...) kitabımız yok”

“Bugünkü TDK’nın *Türkçe Sözlük*’ü binlerce yanlışla okurlara sunuldu.”

- “... 1983’te kurulan resmi TDK, Türkçe’nin yazım anlayışını altüst etti; üç kez bastığı *İmlâ kılavuzu*’nda birtakım ilke, kural ve yazılışları değiştirdi.”

Eğitsel engeller:

“Ders programlarının içeriği çağdaştırılamamıştır, öğretim yöntem ve teknikleri artık işlevsizleşmeye başlamıştır.”

Kurumsal engeller:

- “Özel tv ve radyoların (bu arada TRT’yi de unutmayalım) dil kullanımındaki tutarsızlıkları hiç de göz ardı edilebilecek gibi değildir.”

Bireysel engeller:

- “Her birimiz günlük yaşamımızda çok değişik yönlerimize özen gösteririz. Gelin görün ki dilimize nedense pek bir özen göstermeyi düşünmeyiz. Oysa dil de sevgi gibi özen ister.

4.3.7 Köksal [2000]:

Sadece Türkçeye katkıda bulunamayan değil aynı zamanda Türkçe düşünemeyen kuşaklar yetiştirerek beyin gücümüzü yanlış yerde kullanmanın zararlarını Köksal çok açık ve etraflı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Köksal yabancı dille öğretimin sorunlarını şu başlıklar altında irdelemekte [s. 118-124]:

Yabancı dilde kitap sorunu

Öğrencinin yabancı dildeki bir kitabı anlamak üzere yapacağı okumanın süresinin kat kat artması

Öğretmenleri yetiştirmenin maliyetinin artması

Dersleri İngilizce olarak verecek öğretmenleri yetiştirmenin gerektireceği sürede yaşanacak büyük sıkıntılar

Yetişkin öğretim kadrolarında görülen yurtdışına göç eğiliminin artması

Yabancı öğretmen getirmenin yüksek maliyeti

Yabancı dille öğretimin, öğrencilerine gerçekten nitelikli bir öğretim verilebilmesini olanaksız kılması ve buna karşılık yabancı dil öğretimine de pek katkısı olmadığı gerçeği

Yabancı dille öğrenimin niteliksiz öğrenimi ortadan kaldıramayacağı.

4.3.8 Kongar [2003]:

Kongar’ın kitabının adı mesajını özetlemekte: “Yozlaşan Medya Yozlaşan Türkçe”. Toplumdaki

yozlaşma irdelenirken, siyasetin iktidar gücü, medyanın kamuoyu oluşturma gücü ile devletin ekonomi gücü ve medyanın ticari güçleri arasındaki ilişkiler vurgulanmakta. Ayrıca, burjuazimizin bir kısmının lümpenleşmesi ile güçlenen kültür yozlaşmasının Türkçeye yansımalarına da dikkatimiz çekilmekte.

Kitap birden fazla yönden iyi bir kaynak. Pek çok terim irdelenirken, terimleri (ve temsil ettikleri kavramları) zevkle öğrenmemizi sağlamakta. Kongar, yaptığı yararlı bilgilendirmelerde, nadir de olsa, yapmış olduğu yanlışlara dikkatini çeken okurlarına uygarcı teşekkür edip ek açıklamalarını tüm okurlarınının yararına sunmakta. Bunu yaparken de dil tartışmalarının akılcı ve uygar bir şekilde yapılabileceğine, esin kaynağı niteliğinde, güzel örnekler sergilemekte.

4.3.9 Toygar [2003]:

Dil bilincinin önemine dikkatimizi çeken Toygar’dan bazı görüşler:

“Çocukları dört yaşındayken İngilizce sözcükler söylediği için sevinen, 15 yaşındayken yabancı dili iyi diyerek övünen ana babalar bilmelidirler ki sadece yabancı dil bilen, ancak yaşadığı kenti, ülkeyi, içinde bulunduğu toplumu ve sorunlarını bilmeyen, doğaya ve insana kayıtsız, idealizmi kaybolmuş özentili bir gençlik ulusal bütünlüğümüz ve bağımsızlığımız için büyük tehlikedir.”

“... Türk gençliği artık bilmelidir ki milliyetçilik ulusal futbol maçlarında “üç hilalli” bayraklar sallamak ve asker uğurlamalarında “bozkurt işareti” yapmak değildir. Milliyetçilik ulusal onur kaygısı taşımak, üretken ve dürüst bireyler olarak topluma yararlı olmak ve bağımsız bir Türkiye için her alanda emperyalizme karşı mücadele etmektir. Bu mücadelenin ilk adımı da Türk diline sahip çıkmaktır. İşte bu nedenlerle Atatürk’ün ‘Ülkesinin yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır’ sözünü hiçbir zaman unutmadan bu konuda kendimizi eğitmeli, çevremizi de bilinçlendirmeliyiz.”

5. Önerilen Çözümler

5.1 Birey Olarak Yapabileceklerimiz:

Uygar bir toplumun eğitimli bireyelerine, dilini oya gibi, hatta bir kuyumcu duyarlığı ile işlemek yararlıdır. Uzun soluklu ve başkalarına da bağlı olan çözümlerin henüz gerçekleşmemiş olmaları özrüne sığınmadan şakları yapabiliriz:

5.1.1 Dil Bilincimizi Arttırmak

Dil bilincimizi geliştirecek bilgiler edinmek ve bu konudaki bilgilerin daha geniş kitlelere yayılabilmesi için çalışmak. Bu konuda yazılanlara fikren açık olmak ve yanlış yönlendirmelerde, akılcı bir yaklaşımla kendimizi Türkçemizi korumak.

Örneğin, kökenleri farklı dillerden olan sözcüklerin bir arada terim olarak kullanılmamaları önerilerini, Çotuksökenin sınıflamasındaki aşırı Türkçecilik olarak algılamak. Bu yaklaşımla, örneğin “siber uzay” terimi rahatlıkla kabullenilebilir; yıllardır kullanılagelen (ve Fransızca ile Arapça sözcüklerin bir arada kullanılmaları ile oluşmuş) “plaj şemsiyesi” örneğinde olduğu gibi. Ayrıca, terim üretirken kavram kaymalarına “şemsiye” sözcüğü iyi bir örnektir. Şemsiye sözcüğü, şems (Arapça güneş) kökünden türetilmesine rağmen çoğu zaman yağmurdan korunmak için kullanılır. Benzer örnekler batı dillerinde de vardır. Örneğin, asansör (Fransızcası ascenseur - yukarı çıkaran) binalarda yalnız üst katlara çıkmak için değil, alt katlara inmek için de kullanılır.

“Teknolojiyi geliştirenler terimleri de üretirler; bizlere de –Türkçe karşılıklarını bulmak yerine, o terimleri kullanmak düşer” yanıtına kanmadan önce sorunu daha geniş bir açıdan irdelemek yararlı olabilir.

Çeşitli nedenlerden dolayı bazılarımızın kendilerini ikinci sınıf olarak algılamaları maalesef bir olgudur. Bir parti başkanının “Bugün bir Türk vatandaşı olarak dünyanın neresine giderseniz gidin, ikinci sınıf muamelesi görüyorsunuz” demesi bir gazete haberi olarak yayınlanmıştı. [Hürriyet, 2003] Bireylerimizin çoğunun niteliğini arttırmak yerine kolay ve yanlış çözümlerin benimsenmesinin dile

yansımaları da irdelenmeli, toplumbilim açısından.

Kendi kültürümüze ve dilimize saygı duymaya başlamadan ve dil bilincimizi yeterince arttırmadan İngilizce özentisinden kurtulmak zor gibi gözüküyor. Daha önemli bir nokta, kullandığımız dil karma İngilizce-Türkçe olursa, onur duymayı isteyeceğimiz benliğimiz de çok yara almış olur ve toplum olarak uluslararası düzeyde daha saygın olamayız.

Patlamış mısır yerine popcorn, buzlu çay yerine ice tea, peynirli yerine çizi (İngilizcesi cheesy), kule yerine tower, merkez yerine center denmesi, efendi ve Levent sözcüklerinin efendi ve L’event olarak yazılmaları, büyük alış-veriş merkezlerinin isimlerinin sistemli bir şekilde Türkçe olmaması, maksiyi maxi olarak yazmak ya da myCep gibi örnekler, terimlerin Türkçelerinin olmamasından kaynaklanıyor.

Atom, elektron, proton, nötron, lazer, radar, radyo gibi pek çok terim Türkçeye kazandırıldığı gibi, gerektiğinde başka teknik terimleri özümseyecek esneklik ve yetenektir dilimiz.

Türkçede karşılığı olan veya irdelendiğinde bulunabilecek ya da türetilebilecek terimlerin İngilizcilerinin aynen kabullenilmeleri sağlam temellere dayanmamaktadır. Bilgisayar, donanım, yazılım, yazıcı, tarayıcı, fare gibi, bilgisayar sözlüklerinde [Sankur, 2002; TBV-BÖT] yer alan pek çok Türkçe terim yerine İngilizcilerinin kullanılması, teknik nedenlerden çok toplumbilimsel olarak kendi kültürüne ve diline saygı duymamak gibi nedenlerle ilgili gibi geliyor bana. Bunları sosyal çözümün belirtileri olarak algılamak ve çözümler üretmek hepimizin yararına olur.

Türkçenin yetenek ve gücünü konu alan ve dil bilincimizin güçlendirilmesinde yardımcı olabilecek epey kitap kaynakçada belirtilmiştir. Bu tür kaynaklardan dil bilincimizi arttırmak, pekiştirmek ve dil sevgisini güçlendirmek amacıyla yararlanabiliriz. Türkçeyi doğru ve özenli bir şekilde kullanmak, başka dilleri öğrenmemize ve iyi bilmemize engel değildir. Türkçeyi savunanların çoğunun İngilizceden başka dilleri de iyi düzeyde bilmeleri rastlantı değildir!

5.1.2 Var Olan Bilgileri Kullanmak

Bilişim terimlerinin Türkçelerini kullanabiliriz. Çeşitli kaynaklar arasında [TBV-BÖT], Sankur'un son sözlüğü bilişimcilerin elleri altında olmalıdır [Sankur, 2002]. Ayrıca Türkiye Bilişim Derneğinin (TBD) sözlüğünün [TBD, 1996] gözden geçirilmiş yeni baskısı da hazırlanmaktadır.

Türkçeye yerleşmiş terimlerin doğru ve tutarlı bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunabiliriz. Örneğin veri sözcüğü varken Latince "datum"un çoğulu olan, Türkçesi, veri/veriler olan "data" sözcüğünün kullanılması gereksizdir; ayrıca "datalar" örneğinde olduğu gibi yanlış kullanmaları da önleyebiliriz.

Eğer bilişim derslerini Türkçeden başka bir dilde eğitim veren bir Türk üniversitesinde veriyorsanız, yabancı dil (çoğunlukla İngilizce)-Türkçe terimler listesi hazırlayarak Türk gençlerinin terimlerin Türkçelerini de öğrenmelerini sağlayabilirsiniz. (Terimlerin karşılıklarını bulmakta zorlanıldığında, TBD'nin terim kolundan yardım alınabilir.)

Türkçe iyi sözlükler kullanabiliriz [DD-TS, 1998; Püsküllüoğlu, 1995].

İyi yazım kılavuzu kullanabiliriz [DD-YK, 1998; Alpay, 2000].

Karşılıklar sözlükleri kullanabiliriz [TBV-BÖT].

Amaca yönelik başka öneriler / çözümler üretebiliriz.

5.1.3 Bilişim Terimlerini Zenginleştirmek

Örneğin Türkiye Bilişim Derneğinin terim kolu çalışmalarına katılmak. Üretilen terimlerin irdelenmesine (akıl ve beğeni süzgeçlerinden geçirilmelerine) katkıda bulunmak ve duygusal zekânın gereklerinden biri olarak, önerilen terimleri bir de önerenler açısından irdelemeye açık olmak.

Uğur Mumcu'nun "bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmaz" özdeyişine uygun olarak, (1) önce kavramları ve yakın kavramları ayırtmaları ile anlamak, (2) yapabiliyorsak terimlerin karşılıklarını birden fazla yabancı dilde öğrenmek, (3) kültür farklarına göre aynı kavramın değişik dillerdeki karşılıklarını irdelemek ve (4) gerekli kaynakları kullanarak akıl ve beğeni süzgeçlerinden geçirip öneriler üretmek olumlu bir olur.

Bunu yaparken de belleğimizde olmayanı yok saymamakta yarar var. Zekâ yalnız belleğe erişim yeteneği değildir; kabullenilmiş amacın sorgulanmasını ve amaca uygun olarak bilgi işlem yeteneğini de gerektirir. Bu da anlamak, öğrenmek ve ilişkileri görebilmek ya da saptayabilmek yeteneklerini gerektirir. Bilmediğimizi yokmuş gibi varsaymak yerine, öğrenebilme yeteneğimize güvenerek yeni terimleri öğrenmek ve benimsemek yolunu seçmemiz –başka konularda da olacağı gibi– dil konusunda kendimiz ve dilimizi zenginleştirmemizde çok yararlı bir yöntemdir.

Bilmediğimiz veya anımsayamadığımız terimleri Türkçede yok veya olamaz var sayıp Türkçenin güçsüzlüğü konusunda örnek diye görmek doğru bir çıkarım olamaz. Türkçede terim hazırlama ile ek ve köklerin zenginliği hakkında mevcut kaynak kitaplardan [TBV-BÖT] yararlanıp bu konuda katkıda bulunabilenlerden olabiliriz.

5.2 Uzun Soluklu Projeler

Var olan kaynaklarımızın bilgisayarlaştırılması ve İnternet üzerinden tüm ilgilenenlere açılması kültür birikimimize katkıda bulunacak yararlı eylemlerdir. Bu konuda İngilizce bir kaynak iyi bir örnek olarak kullanılabilir. Yazarın, İngilizcede günlük olarak kullandığı bir adres aynı anda 950'den fazla sözlüğün taranmasını sağlamaktadır [OneLook].

Aşağıda adı geçen eserlerin İnternet'ten erişime açılacak bir şekilde bilgisayar ortamına aktarılması, dilimiz ve kültürümüz açısından bilgi birikimini sağlayacağı için çok önemlidir. Bu çalışmaların TÜBİTAK önderliğinde ve/veya desteği ile yapılması düşünülebilir:

Atatürk'ün kurmuş olduğu Türk Dil Kurumunun (TDK) (vasiyetinin aksine kapatılmış olduğu) 1983 yılına kadar çıkarmış olduğu yüzden fazla terimler sözlüğü.

TDK'nın 1963'te yayınladığı 12 ciltlik Derleme sözlüğü [TDK-a, 1963-1982] ve 8(+1) ciltlik Tarama sözlüğü [TDK-b, 1963-1977]

Daha onlarca Türkçe sözlük (telif hakları konusunda yazarları ile anlaşarak).

Ayrıca, Türkçe sözlükteki sözcüklerin (erkek ve kadın sesi olarak ayrı ayrı) seslendirilmeleri son derecede yararlı olacaktır.

6. Kısaca görüşüm

“Dilimize özen, benliğimize duyduğumuz saygının bir göstergesidir.

Kendi kültürlerine saygı duymayanlar başkalarından saygı beklemek haklarını yitirmiş olurlar.

21. Yüzyılın ilk çeyreğinde bilişim dilimizin zengin bir Türkçe olmasını istiyorsak, şimdiden özenli bir Türkçe kullanmaya başlamalıyız.

Bilişimci olabilecek kadar yetenekli olan kişilerin bu özeni gösterebileceklerine inanıyorum” [Ören, 1998].

“E-mailime attach ettiğim file’ı iki kez clickleyerek download et; programı kompüterinde koştur; istersen Ahmet’e de forwardlayiver.”

Türkçemizin bu duruma getirilmesine *katkıda bulunanlar* (ya da *göz yumanlar*) arasında olmayı gerçekten istiyor muyuz? [Ören, 2000].

7. Sonuç ve Çağrı

Hasan Pulur’un da gözlemlendiği gibi bütün sorunlara rağmen sevinilecek bir durum, “TÜRKÇEYE sahip çıkanlar çoğalıyor, herkes elinden geldiği kadar, bu gidişe dur demeye çalışıyor” [Pulur, 2003]. Gerçekten, bu yazıda kaynak gösteremeyeceğim kadar değerli çalışma var dilimizle ilgili ve Türkçe bilinci ve anadil sevgisi ile yüklü. Ayrıntılı bilgi için kaynakçada verilen eserlere başvurmanızı salık veririm.

Bir ülkenin aydınları, sığ ve kayalık sahillerin daha rahat ve emin geçilmelerini sağlayan deniz fenerleri gibi, başkalarına da yararlı olur. Aydın Türk bilişimcilerinin, bilişimde özenli bir Türkçe ile iletişim kurabileceklerine, meslekdaşlarına ve başkalarına iyi örnek olabileceklerine ve profesyonel olarak onlara yardımcı olabileceklerine inanıyorum.

Şayet çoğumuz aydın olmanın sorumluluğunun bilincinde olur ve gereken özeni gösterirsek, bundan sadece yirmi yıl sonra bile –Cumhuriyetin 100. yıldönümünde– bilişimde güzel bir Türkçe kullanılması sağlanabilir. Yirmi yıl, bilişim gibi devingen bir konuda, başarı için yeterli olabilir; yeter ki doğru amacı benimseyelim. Ayrıca, yirmi yıl çok uzaklarda da değil, özellikle bilişim konusuna

1963’te başlayan ve kırk yıllık emeği geçen yazar açısından.

Bilişimci olarak belki başka kesimlere de olumlu örnek olur, o kesimlerde de benzer akımların başlaması konusunda yararlı oluruz. Böyle bir katkımızın olmasını isteyeceğinizi umuyorum ve bilişimde özenli Türkçe amacını besimsediğinizde başarılı olacağımıza inanıyorum.

Not: Kullandığım her iki yazım kılavuzu “Özel adlara getirilen yapım ekleri kesme imiyle ayrılmaz” kuralına uygun olarak, “Türkçenin” “İngilizcenin” gibi sözcükleri, Türkçe sözcüğünden sonra kesme imi kullanmadan yazmaktalar [DD-YK, 1998; Alpay, 2000]. Yaptığım alıntılarda bazı yazarların kullandıkları kesme imini değiştirmedim. Okuyucuyu şaşırtmaması bakımından açıklamakta yarar gördüm.

Kaynakça

- Akbal, O.**, 1984 (5. baskı, 1. baskı: 1946). Önce Ekmekler Bozuldu. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aksoy, Ö.A.**, 1980. Dil Yanlışları (900 Sözü Eleştirisi), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Aksoy, Ö.A.**, 1990. Dil Yanlışları (1800 Sözü Eleştirisi), Yalçın Emel Yayınevi, Ankara, Ocak.
- Akşit, İ.**, 1982. Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye’nin Tarih Hazineleri. Akşit Kültür ve Turizm Yayınları, İstanbul.
- Alpay, N.**, 2000. Türkçe Sorunları Kılavuzu. Metis Yayınları, İstanbul.
- Ateş, K.**, 2000 (2. Basım). Öğretemediğimiz Türkçe, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Ayda, A.**, 1971. Les Etrusques étaient-ils des Turcs? Edmond Dauer, Paris, Fransa.
- Ayda, A.**, 1985. Les Etrusques étaient des Turcs (Preuves). Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Ayda, A.**, 1987. Türklerin ilk Ataları. Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Berlitz, C.**, 1982. Native Tongues. Grosst / Dunlap, New York, NY, ABD.
- Çıbıkcı, G.**, 2003. Türkçe Güçlüdür. <http://www.turkischweb.com/Tuerkce/seite12.htm>

- Çotuksöken, Y.**, 2002. Türkçe Üzerine Denemeler ve Eliştirmeler, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- [DD-TS], 1998.** Türkçe Sözlük. Dil Derneği, Ankara.
- [DD-YK] Dil Derneği, 1998** (1. Baskı). Yazım Kılavuzu. (5. Baskı, 2002), Dil Derneği, Ankara.
- Diker, S.**, 2000. Türk Dilinin Beş Bin Yılı. Oral Matbaası, İzmir.
- Güneyçal, A.S.**, 2002. Türkçenin Şikayeti Var – Açıklamalı Örneklerle Yaygın Dil Yanlışları. Aydın Kitabevi, İstanbul. <http://www2.kitap-net.com/ayrinti2.asp?id=22389>
- Hepçilingirler, F.**, 1997 (9. Basım). Türkçe “Off”, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hepçilingirler, F.**, 1999. Dedim: “Ah!” (Türkçe “Off”-2), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hürriyet**, 2003. Cem Uzan: Çocuklarımı Türkiye’de Yaşatmam. Hürriyet, 22 Eylül 2003, s. 1, 10.
- Kongar, E.**, 1999. Konsantremi Bozma. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E.**, 2003. Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Köksal, A.**, 2000. Yabancı Dille Öğretim – Türkiye’nin Büyük Yanılgısı, Öğretmen Dünyası, Ankara.
- Livaneli, Z.**, 2000. Türkçe’ye Ağıt. Sabah, 5 Eylül 2000, s. 5.
- Negroponte, N.**, 1995. Being Digital. Alfred A. Knopf, New York, NY, ABD.
- [OneLook]** 950’den fazla İngilizce sözlüğe tek komuta ile erişim adresi: <http://www.onelook.com/>
- Oral-Seyhan, T.**, 1994. İstanbul Türkçesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 4, s. 243-246.
- Ören, T.**, 1998. “Bilişimde Özenli Türkçe,” BT/Haber, Sayı 183 (Eylül 7-13, 1998), sf. 32.
- Ören, T.**, 2003. (Çağrılı konuşma). Bilişim ve Benzetimde Profesyonellik, Etik ve Özenli Türkçe. TÜBİTAK, Marmara Araştırma Merkezi, Bilişim Teknolojileri Araştırma Enstitüsü, 6 Mart 2003, Gebze, Kocaeli. <http://www.site.uottawa.ca/~oren/pres/2003-03-06%20BTAE.pdf>
- Özel, S.**, 2000. Dil Kiri El Kiri. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Petrova, Y.** (başeditör), 2000. Hovhannes Aivazovsky. The State Russian Museum, Palace Editions, St. Petersburg, Rusya.
- Pulur, H.**, 2003. Türkçe Mürkçe Şikayetçi Türkçe... Milliyet, 1 Ocak 2003. <http://www.milliyet.com.tr/2003/01/30/yazar/pulur.html>
- Püsküllüoğlu, A.**, 1995 (1. Baskı). Türkçe Sözlük. (2. Baskı, 1999), Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Robinson, A.**, 1999. The Story of Writing – Alphabets, Hieroglyphs & Pictograms, Thames & Hudson, Londra, İngiltere.
- Sankur, B.**, 2002. İngilizce-Türkçe Ansiklopedik Bilişim Sözlüğü. Pusula Yayıncılık ve İletişim, İstanbul.
- [TBD]** 1996. Bilişim Terimleri Sözlüğü. İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara.
- [TBV-BÖT]** Bilişimde Özenli Türkçe, Türkiye Bilişim Vakfı’nın aynı adlı Çalışma Grubunun Web sitesi: <http://www.tbv.org.tr/tbv.php?oOo=Projeler&Projeid=21> ve ayrıntılı bilgiler: <http://www.tbv.org.tr/dosyalar/projeler/bot/>
- [TDK-a, 1963-1982]**, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 12 cilt. Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara.
- [TD-b, 1963-1977]**, Tarama Sözlüğü, 8 cilt. Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara. (1983’te Yeni Tarama Sözlüğü bir cilt olarak yayınlanmıştır.)
- Tezeren, H.**, 2000. Yıpratılan Dil Türkçe. Gendaş, A.Ş., İstanbul.
- Titiz, T.**, 1994. Evet-Hayır Demokrasisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Toygar, O.**, 2003. Ulusal Dil Bilinci. Cumhuriyet gazetesi, yıl: 80, sayı: 28448, 27 Ağustos 2003, s. 2.
- Tüzcet, Y.**, 2002. Ekrandaki Mürkçemiz, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul. <http://www2.kitap-net.com/ayrinti2.asp?id=43500>
- Yağcı, Ö.**, 2003. Dilimiz ve Medya, Çağdaş Türk Dili, Sayı 180 (Şubat 2003).